

е важно с оглед на относително малкия обем изворови данни за развоя на българското движение в Нишко и Пиротско през 60-те години на XIX век. Без да надценява инициативите на местните общности в антипатриаршеска и антиелинистическа насока, редакторът системно изтъква обективните трудности, които са възправени и пред най-скромните църковнонародни претенции на регионалните елити. Споменатите трудности са открити ясно в една дописка от Ниш, в която сътрудникът на „Гайда“ отбелязва, че Калиник Нишки „не е владика, ами е деспот“ и обобщава: „Тука по тези страни - Видин, Ниш, Пирот - изгубени хора, брате. Няма хабер от нищо - нито добрината на правителството признават, нито злината на владиците усещат. Стоят някак си тъй като с убит дух. Да ги гледаш и живи да ги оплачеш. И на туй състояние са ги докарали гръцките по тези страни деспоти.“ (II, 7, 6 септември 1864). Основателно или не - последното твърдение работи по посока засилване антифанариотските настроения в споменатите епархии, които по стечение на обективните обстоятелства през 1870 г. ще бъдат присъединени към диоцеза на Екзархията, но слабият български „дух“ в тях ще поражда и множи завещаните от „деспотството“ на патриаршеските владици управленски, етнокултурни и църковнорелигиозни проблеми.

В по-малка степен са засегнати въпросите за (не)съпричастието на по-влиятелните български манастири към църковното движение (II, 2, 4 юли 1864) и за отношението на местните общности към прозелитичните инициативи на протестанти и католици (II, 19, 15 март 1865; II, 22, 24 април 1865). Почти не е отделено място за позициите на българската емиграция по църковния въпрос. Относително слабо са интерпретирани градивните инициативи на скъсалите с властта на Патриаршията селища по посока на църковното строителство, устрояването и функционирането на градски и селски общини, финансовите параметри на църковния въпрос в регионален порядък и др. Независимо от това, реденият в продължение на повече от две години Славейков пъзел на хоризонталните прояви на антипатриаршеската борба съдържа една от най-живите и плътни картини на този основен сегмент на движението за национален суверенитет през 60-те години на XIX век. По правило многословен и обстоятелствен, на моменти редакторът на „Гайда“ очертава като с един замах върховете и падовете на случващото се върху почти целия хоризонт на българската етническа територия:

Тъй например, когато преславци и софийци изпъдиха фенерските владици, тогаз силистренци се примириха със своя фанариотин. Когато гебрелиите и велезлии³⁸ изпъждат гръцките владици, то видинци, русенци, пиротчани, берковчани, врачани, ловчанци, йоще ги тачат и раболепстват им. Кога-